

ПАВЛІВ-САМОЇЛ Н. П.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
та процесу
(Національний університет
«Львівська політехніка»)

УДК 340.1

ВПЛИВ МІГРАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ТА ЗМІНИ ПРАВОСВІДОМОСТІ

У статті здійснено аналіз поняття правосвідомості та розмежування взаємовпливу суспільної правосвідомості приймаючої країни та правосвідомості мігрантів, визначено позицію щодо мінімізації негативного впливу міграційних процесів на правосвідомість.

Ключові слова: правосвідомість, суспільна правосвідомість, міграційний рух, мігрант, суб'єкти міграції, особистість.

В статье проведен анализ понятия правосознания и разграничения взаимовлияния общественного правосознания принимающей страны и правосознания мигрантов, определена позиция по минимизации негативного влияния миграционных процессов на правосознание.

Ключевые слова: правосознание, общественное правосознание, миграционное движение, мигрант, субъекты миграции, личность.

This article presents analysis of the notion of legal consciousness and realignment of mutual influence of public legal consciousness of the host country and legal consciousness of the migrants, specifies the position towards minimization of the adverse effect of migration processes on legal consciousness.

Key words: legal consciousness, public legal consciousness, migration movement, migrant, subjects of migration, personality.

Вступ. Важливим чинником, що визначає поведінку людини в суспільстві, є суб'єктивне ставлення її до права як соціального інституту, правової реальності та соціальної цінності. У правовій поведінці виявляється, з одного боку, додержання (чи недотримання) норм об'єктивного права, так і, з іншого боку, використання особою як суб'єктом права юридичних можливостей, прав, що їй належать (суб'єктивне право). Серед певних елементів правосвідомості, що мають різну змістовну насиченість в окремих соціальних груп та індивідів і найбільш виразно позначаються на правовій поведінці, можна виділити такі: знання про право як регулятивний інститут суспільних відносин; ступінь укорінення правових цінностей на ментальному рівні; характер ставлення до правових феноменів, явищ, інституцій (права загалом, чинного закону та його нормативних вимог, правосуддя, правоохоронних органів і їх діяльності тощо); уявлення щодо власних прав і свобод, міри та характеру юридичної відповідальності; знання про види і форми соціальної діяльності, що підлягають правовому врегулюванню; оцінка свого правового положення (статусу), чинного законодавства і можливості власної правової активності [1, с. 69].

Значна кількість науковців торкається у дослідженнях питань правосвідомості. І нині, у глобалізаційний період, період кризових міграційних ситуацій юридична наука здійснює пошуки у вирішенні питань формування правосвідомості, оскільки сучасні умови сус-

пільного життя ставлять для науки нові виклики. Саме тому необхідно зосередити увагу на нових потребах, нових тенденціях становлення та формування правосвідомості усіх індивідів суспільства.

Питання правосвідомості були предметом дослідження багатьох учених (А.А. Возович, Н.Н. Вопленко, Л.М. Герасіна, О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, О. Нестеренко, В.Н. Снетков, А.П. Савельєва, Б.Н. Чичерин, С.В. Чайковський та багато інших).

Постановка завдань. Метою статті є аналіз теоретичних положень щодо розуміння правосвідомості суб'єктів міграційних процесів, визначення її основних критеріїв формування та взаємовплив, а також пропозиції щодо мінімізації негативних наслідків, які спричинені міграційними процесами.

Результати дослідження. Передусім зазначимо, що в широкому значенні правосвідомість варто розглядати як закономірний результат у розвитку будь-якого суспільства, результат зростання усвідомлення «необхідної поведінки», що зміцнює ставлення суспільства до нації зі своїм правовим станом у взаємозв'язках з іншими націями з позиції справедливості, моральності, гуманізму.

Важливим фактором, за допомогою якого здійснюється ретрансляція соціокультурних цінностей у правових відносинах, є мотиви особистості, що характеризують особистісну ідентифікацію та самоідентифікацію, приналежність до соціальної групи, мотиви соціально-групової солідарності і підтримки. Як показують дослідження, самоідентифікація мігрантів здійснюється на основі цінностей етнічної свідомості.

Правова свідомість мігрантів тісно переплітається з етнічною свідомістю, що в окремих випадках є причиною протистояння світогляду мігрантів та громадян приймаючої країни, оскільки тісно пов'язується з релігійними та моральними нормами, базовими цінностями культури країни візду. Різні ціннісні погляди можуть суперечити нормам і правилам приймаючої країни і провокувати конфлікти міжнаціонального характеру, що неодноразово нині зустрічаємо. Саме ці проблемні питання взаємозалежності та взаємозв'язку суспільної правосвідомості приймаючої країни та правосвідомості мігрантів, уникнення протистояння спонукають дослідження теми впливу, формування правосвідомості суб'єктів міграції.

Як теорія, так і практика потребують виявлення психологічних особливостей формування правосвідомості учасників міграційного руху. Формування мігрантами власної світоглядної позиції в суспільних умовах приймаючої країни та сприймання нових культурних цінностей спричиняє в суб'єктів міграційного руху переоцінку цінностей, що існували протягом багатьох десятиліть, становлять основу буденної і правової свідомості.

«Право є зовнішня свобода людини, зумовлена загальним законом» [2, с. 84]. Людському співжиттю притаманні дві протилежних тенденції: «Духовна природа особистості полягає у свободі; соціальне начало як обмеження свободи виражається в законі. Тому основне питання полягає у відношенні закону до свободи» [2, с. 83; 3]. За такою позицією рівень правосвідомості суспільства і особистості визначається саме оптимальним поєднанням у законі свободи та міри її обмеження.

Є різні підходи до розуміння правосвідомості: як сукупність оціночних думок та настанов, що визначають ставлення суб'єктів соціальних відносин (соціальних груп, страт, окремого громадянина або суспільства загалом) до права й чинного законодавства, а також практика його застосування, правових (або неправових) звичаїв, ціннісних орієнтацій, які регулюють людську поведінку в юридично значущих ситуаціях [1, с. 12]; як дієва сила права та активний чинник суспільного життя. Через правосвідомість особистість визначає себе суб'єктом права. Свідомість, із погляду філософії, є специфічно людською формою ідеального віддзеркалення і духовного освоєння дійсності. Це вищий вид духовної активності особи, що виражається в здатності відображати реальність у формі відчуттів і розумових образів, що передбачають практичну діяльність і повідомляють її цілеспрямований характер. Це означає, що правосвідомість – одна з форм суспільної свідомості, що є особливим способом ідеального віддзеркалення і духовного освоєння правової дійсності [4, с. 5].

Однак, які б наукові підходи до поняття правосвідомості не застосовувались, висновок завжди такий: особистість не зможе жити в соціумі без правосвідомості, тому що тоді виключаються такі елементи співжиття, як загальні правила і норми для всіх членів суспільства, правопорядок, повага до інших людей, що призведе до краху такого суспільства. Низький рівень поваги до права, як і низький рівень правосвідомості, призводить до панування насильства, нерівності членів соціуму, незахищеності окремої людини перед владними інститутами. Природа права і правових явищ включає усвідомлення того, що правила поведінки створюються особистостями з високим рівнем правосвідомості та з високим рівнем поваги до права для загальної маси осіб із такими самими якостями [5, с. 940].

Питання правової свідомості розкривається в таких аспектах: типологія правосвідомості; фактори розвитку правової свідомості; трансформація ціннісно-смыслові сфери особистості та її ціннісних орієнтацій у контексті правосвідомості; вплив особистісних якостей (зокрема агресивності, девіацій, особливостей смыслові сфери тощо) на ставлення до правопорушень; роль Я-концепції у структурі правосвідомості; психологічний аналіз окремих кримінально-правових понять. Розглядалися психологічні умови формування правової культури окремих соціальних груп: підлітків і старшокласників, молоді загалом і студентської молоді, зокрема виборців, курсантів освітніх установ МВС, офіцерів внутрішніх військ, співробітників правоохоронних органів [3, с. 6]. Проте в роботах із цієї проблематики не розкрито специфіку правосвідомості суб'єктів міграції, вплив, зміну правосвідомості мігрантів та суспільної правосвідомості приймаючої країни.

Період інтеграції суспільства супроводжується масовими міграційними процесами. Такі масштабні пересування населення тягнуть за собою інтеграцію культурну, а та, своєю чергою, – правову. Іншими словами, ті чи інші культурні аспекти прибулих елементів суспільства тягнуть за собою реакцію на них серед місцевого населення, що впливає на правосвідомість як частину суспільної свідомості [6, с. 12].

Правосвідомість виникає у суспільстві не тільки стосовно чинного права, але і як усвідомлення необхідності прийняття тієї чи іншої норми для врегулювання суспільних відносин, а за сучасних умов великого значення набуває інтеграція суспільства, в якому важливе і неоднозначне місце займають міграційні процеси.

Сучасне суспільство, оголосивши себе демократично спрямованим, зобов'язало себе забезпечити рівність усіх суб'єктів незалежно від расової, національної, статевої приналежності, політичних та інших поглядів. Однак дедалі більшою проблемою є створення компромісних умов для реалізації передбачуваних нормами прав особами, які мають статус мігрантів, та громадянами приймаючої країни, які, своєю чергою, вважають обурливим забезпечення рівності в реалізації прав із мігрантами, не сприймають світогляд, моральні, релігійні погляди мігрантів, вважаючи, що таким способом завдаються руйнівні наслідки уже сформованій суспільній культурі та правосвідомості.

Процес міграції має два результати впливу на правосвідомість суспільства приймаючої країни: суспільство готове до сприйняття нової культури та враховує погляди, переконання мігрантів у власному законодавстві або ж, навпаки, намагається протистояти чужому, всіляко забезпечуючи власну державу і право від впливу інтеграції на них.

Своєю чергою, зміна місця проживання також вагомо впливає на правосвідомість мігрантів. Більшість приїжджає з нерозвинених країн, де низький рівень освіти, високий рівень безробіття. Що стосується права, то вони можуть мати інше уявлення про законодавство. Багато хто вважає, що іноземці обов'язково мають підлаштуватися під культуру і законодавство країни їх нового місця проживання, але не всі мігранти з цим згодні. Багато з них були змушені покинути батьківщину через жорстких умов проживання, але вони не збираються відмовлятися від власних культури і світогляду.

Основними суб'єктами міграції вважаються мігранти, які відрізняються від місцевого населення цінностями, орієнтирами, вірою, правилами поведінки, стилем спілкування, часто мають особливу сімейну культуру та ієрархію взаємин у середині соціуму. Опинившись у країні призначення, мігранти нерідко з різних причин (від елементарного незнання

до яскраво вираженого протесту) не дотримуються дозволів і заборон, встановлених у цій спільноті, в тому числі законодавчих рамок поведінки.

Інтеграція мігранта у нове суспільне оточення має своєю сутністю входження її в правовий простір цього суспільства, яке забезпечується всіма інститутами соціалізації, а також різними інститутами права, які беруть участь у процесі адаптації його до нових уже сформованих умов шляхом правового переконання, формування правосвідомості та правової культури

У процесі міграційного руху його суб'єкти проходять етап інтеграції, адаптації до нових норм, умов, правил суспільного життя. Одним із таких адаптаційних процесів є правова адаптація, мається на увазі процес пристосування людини або груп людей до нової правової системи, отримання нових правових знань, правової інформації, які згодом мають бути перетворені на правові переконання, звички правомірної поведінки, а також готовність діяти, керуючись цими правовими знаннями й переконаннями, тобто діяти правомірно – відповідно до закону: використовувати свої права, виконувати обов'язки, дотримуватися заборони, а також уміти відстоювати свої права у разі їх порушення. Дуже часто особи в результаті різних життєвих ситуацій опиняються в іншому культурному, політичному, правовому середовищі. Здебільшого йдеться про міграцію осіб в інше культурне середовище, а інколи особи переміщуються в межах своєї держави. У будь-якому разі ці особи будуть проходити процес адаптації до нових соціальних умов [7, с. 187].

Усі зміни, які відбуваються з особистістю у процесі міграції, неодмінно впливають на її правосвідомість та перебіг рівнів розвитку особистості. З огляду на загальноприйнятну структуру людської особистості, яка представлена інтелектуальними, емоційними й вольовими її компонентами, правову особистість можна охарактеризувати такими підструктурами: когнітивний, ціннісно-орієнтовний і поведінковий рівні особистості [8]. Когнітивний рівень особистості передбачає діяльність правового пізнання – пізнавальну активність, спрямовану на набуття правових знань, сприйняття, засвоєння й визначення особистої значущості правової інформації для суб'єкта, а також ставлення до неї. Ціннісно-орієнтовний рівень містить компоненти, які виражають правову позицію особистості, її досвід, принципи, поняття, уявлення про право, морально-правові цінності. Поведінковий рівень охоплює мотиви й цілі, що лежать в основі правомірної поведінки, настанови на соціально-правову активність, частотність, індивідуальний темп, інтенсивність правової та правотворчої діяльності, професійно-правову активність посадових осіб [3, с. 19].

Погоджуючись із науковцями Л.М. Герасіною та О.Г. Данильян, що правосвідомість та правова культура є складними багаторівневими феноменами, які зумовлюють буття один одного. Наявна суспільна правосвідомість визначає рівень домінуючої правової культури в тому або іншому соціумі. Разом із тим індивідуальна правосвідомість зумовлена соціокультурним середовищем, в якому вона формується та набуває сталих форм [1, с. 10]. Відповідно до міграційного процесу мігранти потрапляють під вплив наявної суспільної правосвідомості, оскільки вона вже визначена рівнем домінуючої правової культури, що так чи інакше змінює, корегує індивідуальну правосвідомість мігранта, його оціночні думки, настанови, ставлення до правових норм та рівень дотримання правил.

Із приростом мігрантів, зміною території їхнього прибуття враховувати особливості їхньої культури стає дедалі проблематичніше. Відповідно, за таких умов важко дотримуватись поєднання максимального забезпечення прав та інтересів мігрантів та захисту інтересів власної держави, власних громадян. Оскільки в окремих історичних випадках мігранти були схильні до девіантної правосвідомості, приїхавши на нове місце, вони вирішили ввести власні правила без врахування чинних норм права. Тенденції росту міграційного руху не йдуть на спад, величезна кількість осіб говорить про велике бажання мігрувати в іншу країну. Якщо уявити, що кожен із тих, хто прагне мігрувати, повністю інтегрується, є ймовірність втрати кількох національних культур і, як наслідок, правових культур, правосвідомість сформована під впливом інтеграції, втрачається правова самобутність. В умовах сучасної геополітичної ситуації ці проблеми є особливо актуальними, оскільки невирішення цих

питань спричинить супротив національних культур із міграційними рухами (вже можемо це бачити).

Отже, можна з упевненістю заявити, що міграція породжує кілька проблем впливу на правосвідомість, однак рішення цих проблем залежить від безлічі факторів.

Мігрант не зможе жити в соціумі без правосвідомості, оскільки він включається у такі елементи співжиття, як загальні правила і норми приймаючого суспільства, які усталені та сформовані століттями для всіх членів суспільства. Порушення і неприйняття чинного правопорядку, неповага до інших людей, які мають високий рівень правосвідомості, призведе до протистояння поглядів, культур. Відповідно до такого руху подій у сучасних держав є два способи вирішення проблем впливу на правосвідомість: готовність до усіх негативних наслідків міграції, врахування національних особливостей мігрантів, намагання найбезболіснішої інтеграції у приймаюче суспільство або неприйнятність чужого світосприйняття, поглядів, культури, що так чи інакше загострить проблеми протистояння правосвідомості як мігрантів, так і приймаючого суспільства.

Цілком погоджуємось із науковцями, що протистояння інтересів приймаючого суспільства та мігрантів, спричинене низьким рівнем поваги до права, як і низький рівень правосвідомості мігранта, призводить до панування насильства, нерівності членів соціуму, незахищеності окремої людини перед владними інститутами. Правосвідомість базується на комунікативно-ціннісному тлі, яке утворилося в тому або іншому суспільстві і являє собою усталені уявлення про добро і зло, справедливе й несправедливе, дозволене й недозволене, традиційне та нетрадиційне [1, с. 68].

У будь-якому акті правової поведінки обов'язково виявляється правосвідомість особистості. Суб'єкти правосвідомості можуть відрізнятися знанням або незнанням конкретної норми права, ступенем авторитету закону, державної влади, діяльності відповідних органів, солідарністю з чинними правовими заборонами і санкціями за їхнє порушення або ж з негативним ставленням до того й іншого, проте в кожному з цих випадків людина виступає суб'єктом правосвідомості [3, с. 22].

Висновки. Отже, у вирішенні проблем взаємозалежності правосвідомості суб'єктів міграції варто врахувати культурні особливості тієї чи іншої нації (приймаючої країни та країни виїзду мігранта), враховувати економічні чинники та сприяти розвитку інформаційних технологій, що вплине на процеси комунікації та прискорить процеси інтеграції мігрантів, що мінімізує суспільне протистояння. Неминуче у процесі руху міграції постають питання щодо впливу на правосвідомість як громадян, які змінили країну місця проживання, так і громадян, які приймають мігрантів; важко визначити рамки впливу в кожній державі та вплив на правосвідомість мігрантів, тому важко передбачити поведінку одних та інших; сучасний інформаційний простір впливає на мігрантів та правосвідомість населення окремих країн, чим постійно необхідно ефективно користуватися задля досягнення бажаної мети у процесі міграційної політики; важко передбачити глобальні масштаби впливу на правову свідомість.

Отже, підбиваючи підсумки, можна зазначити, що у всіх цих проблем є такі напрями розвитку: усвідомлювати та сприймати неминучість впливу на правосвідомість та готовність до цього або протистояти та в різний спосіб мінімізувати кількість та вектор руху мігрантів.

Список використаних джерел:

1. Герасіна Л.М. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні : монографія / Л.М. Герасіна, О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань та ін. Харків : Право, 2009. 352 с.
2. Чичерин Б.Н. Философия права. Санкт-Петербург : Наука, 1998. 665 с.
3. Возович А.А. Психологічні особливості формування правосвідомості студентів коледжів. Педагогічна та вікова психологія : дис... канд. психол. наук. Київ, 2017. 277 с.
4. Вопленко Н.Н. Правосознание и правовая культура : учебное пособие. Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2000. 52 с.

5. Чайковський С.В. Філософські проблеми співвідношення феноменів правосвідомості та поваги до права. *Форум права*. 2011. № 2. С. 939–943. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11hcvgfr.pdf> (дата звернення: 12.03.2019).

6. Снетков В.Н., Савельева А.П. Проблемы развития правового сознания в условиях международной интеграции. *Вестник Московского университета имени С.Ю. Витте. Серия 2: Юридические науки*. 2015. № 2(7). С. 11–15.

7. Нестеренко О. Особливості правової соціалізації внутрішньо переміщених осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 185–188.

8. Войтов В.В. Соціально-філософський зміст правосвідомості : дис. ... канд. філос. Наук : 09.00.03. Запоріжжя, 2007. 200 с.

ЧУБАТА М. В.,

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри історії права
та держави

(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 340.15(477)«1917/1921»

ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА В ЗУНР – ЗО УНР: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ТА ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена історіографічному аналізу наукового доробку істориків та правознавців, в якому досліджуються законодавчі засади у сфері державного будівництва ЗУНР – ЗО УНР за доби Української революції 1917–1921 рр. Проаналізовано висвітлення науковцями особливостей законодавчих та державотворчих процесів революційної доби та звернено увагу на малодосліджені і дискусійні аспекти цієї проблеми.

Ключові слова: законодавство, право, Українська революція 1917–1921 рр., національне державне будівництво, ЗУНР, ЗО УНР, історіографія.

Стаття посвящена историографическому анализу научных работ историков и правоведов, в которых исследуются законодательные основы в сфере государственного строительства ЗУНР – ЗО УНР в период Украинской революции 1917–1921 гг. Проанализировано освещение исследователями особенностей законодательных и государствообразующих процессов революционного времени и обращено внимание на малоисследованные и спорные аспекты этой проблемы.

Ключевые слова: законодательство, право, Украинская революция 1917–1921 гг., национальное государственное строительство, ЗУНР, ЗО УНР, историография.

The article deals with the historiographical analysis of the scientific work of historians and lawyers, in which the legislative framework in the field of state-building of ZUNR-ZO UNR during the period of the Ukrainian Revolution of 1917–1921 is studied. The scholars' coverage of the peculiarities of the legislative and state-building processes of the revolutionary era has been analyzed, and the attention has also been paid to the little-studied and discussative aspects of this problem.

Key words: legislation, law, Ukrainian revolution 1917–1921, national state-building, ZUNR, ZO UNR, historiography.

